

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt **ŠABLONY NA GVM**

registrační číslo projektu: CZ.1.07/1.5.00/34.0948
III-2 Inovace a zkvalitnění výuky prostřednictvím ICT

1. Mechanika

1. 9. Gravitační pole

Autor:	Aleš Trojánek
Jazyk:	čeština
Datum vyhotovení:	duben 2013
Cílová skupina:	žáci gymnázia: 1. ročník čtyřletého studia a 5. ročník osmiletého studia, maturitní ročník, věk 16-19 let
Druh učebního materiálu:	podpora a doplnění výuky fyziky, materiál je určen i pro samostatnou práci žáků
Očekávaný výstup:	žáci si osvojí řešení typických fyzikálních úloh z mechaniky.
Anotace:	Učební materiál obsahuje vzorové příklady a úlohy z části – gravitační pole. Může sloužit při výkladu, procvičování i pro samostatnou práci žáků. Velmi vhodný je pro přípravu k maturitní zkoušce z fyziky.

1. 9. Gravitační pole

Úloha 1

(Úloha vznikla úpravou úlohy 5. 1 u z [1], s. 84.)

Hmotnost Země je $M_Z = 5,98 \cdot 10^{24}$ kg, její střední poloměr $R_Z = 6,37 \cdot 10^3$ km, hmotnost Slunce je $M_S = 1,99 \cdot 10^{30}$ kg, jeho poloměr $R_S = 6,96 \cdot 10^5$ km. Střední vzdálenost středu Země od středu Slunce je $1,50 \cdot 10^6$ km (1 AU). Úkoly: 1. Nakreslete náčrtek a do něho zakreslete sílu, kterou Slunce přitahuje Zemi. 2. Vypočtete velikost této síly. 3. Určete zrychlení středu Země v heliocentrické soustavě.

[Výsledky: 1. Působí síla ve středu Země a směr je dán od středu Země ke středu Slunce. 2. $F_g = 3,52 \cdot 10^{22}$ N, 3. $a_g = 5,98 \text{ mm} \cdot \text{s}^{-2}$, $\vec{a}_g \uparrow \vec{F}_g$.]

Příklad 1

(Příklad vznikl úpravou PŘÍKLADU 5.1 z [1], s. 64.)

Vypočtete: 1. první kosmickou rychlost, 2. dobu oběhu družice pohybující se (se zanedbatelným odporem vzduchu) první kosmickou rychlostí kolem Země.

Řešení:

1. Na těleso pohybující se rychlostí o velikosti v_1 po kruhové dráze o poloměru R_Z působí jen gravitační síla Země $\vec{F}_g$. Protože je to výslednice sil působících na těleso a protože je orientována do středu kružnice, platí (viz obr. 1):

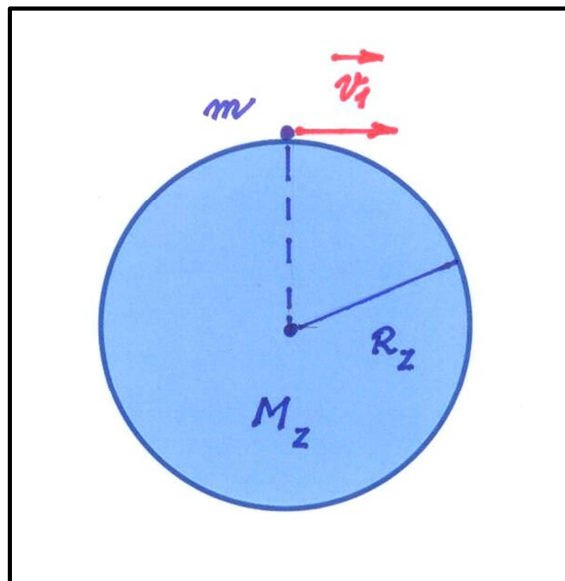
$$\vec{F}_g = \vec{F}_v = \vec{F}_d,$$

$$\frac{mM_Z\kappa}{R_Z^2} = m \frac{v_1^2}{R_Z}$$

$$v_1 = \sqrt{\kappa \frac{M_Z}{R_Z}} = \sqrt{\frac{6,67 \cdot 10^{-11} \cdot 5,98 \cdot 10^{24}}{6,37 \cdot 10^6}} \text{ m} \cdot \text{s}^{-1} = 7,91 \text{ km} \cdot \text{s}^{-1}$$

2. $2\pi R_Z = v_1 T_1$

$$T_1 = \frac{2\pi R_Z}{v_1} = \frac{2\pi \cdot 6,37 \cdot 10^6}{7,91 \cdot 10^3} \text{ s} = 5,06 \cdot 10^3 \text{ s} = 84,3 \text{ min.}$$

Obr. 1

Příklad 2

Odvoďte 3. Keplerův zákon z Newtonova gravitačního zákona.

Řešení:

Uvažujme, že planeta obíhá kolem Slunce po kruhové dráze o poloměru r (poloměr u kružnice je ekvivalentem hlavní poloosy u elipsy). Protože gravitační síla $\vec{F}_g$, kterou působí Slunce na planetu, je silou výslednou, užitím druhého Newtonova zákona postupně dostaneme:

$$\vec{F}_g = \vec{F}_v = \vec{F}_d$$

$$\kappa \frac{mM_S}{r^2} = ma_d$$

$$\kappa \frac{mM_S}{r^2} = m\omega^2 r$$

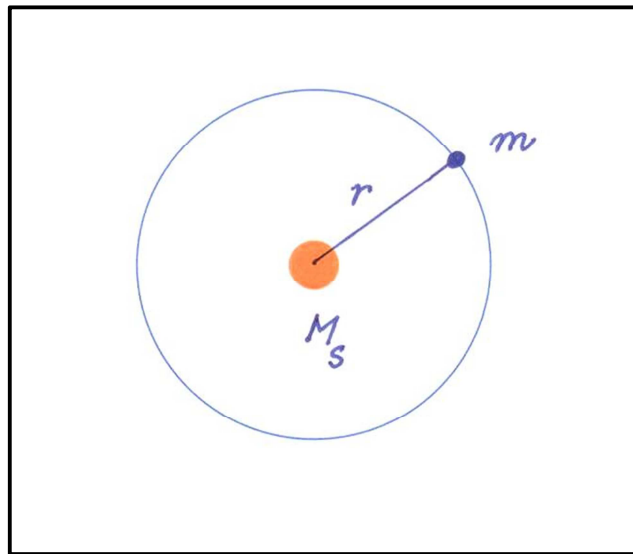
Jestliže do posledního vztahu dosadíme $\omega = 2\pi/T$, získáme třetí Keplerův zákon:

$$\omega^2 r^3 = \kappa M_S$$

$$\frac{4\pi^2}{T^2} r^3 = \kappa M_S$$

$$\frac{T^2}{r^3} = \frac{4\pi^2}{\kappa M_S} = konst.$$

Výraz na pravé straně poslední rovnice je konstanta, jejíž hodnota závisí pouze na hmotnosti centrálního tělesa – Slunce.

Obr. 2

Úloha 2

V jaké výšce nad povrchem Země se musí pohybovat po kruhové dráze v rovině rovníku družice, aby byla stále nad jedním a týmž místem na rovníku? (Jedná se o stacionární družici.)

[Výsledek: $h = 35\,800$ km.]

Úloha 3

(Jedná se o úlohu 55C z [2], s. 380.)

Planeta Mars má měsíc Phobos, který obíhá po oběžné dráze o poloměru $9,4 \cdot 10^6$ m s periodou 7 h 29 min. Z těchto informací vypočítejte hmotnost Marsu.

[Výsledek: $M_M = 6,5 \cdot 10^{23}$ kg.]

Úloha 4

Planeta Merkur obíhá ve střední vzdálenosti $57,9 \cdot 10^6$ km kolem Slunce. Střední vzdálenost Země od Slunce je $1,50 \cdot 10^8$ km. Vypočtete oběžnou dobu planety Merkur.

$[T_M = 0,24 \text{ roků.}]$

Literatura:

- [1] ŠANTAVÝ, I., TROJÁNEK, A.: *Fyzika. Příprava k přijímacím zkouškám na vysoké školy.* Prometheus, Praha 2000. ISBN 80-7196-138-8.
- [2] HALLIDAY, D., RESNICK, J., WALKER, J.: *Fyzika. (Vysokoškolská učebnice obecné fyziky.)* VUT v Brně - nakladatelství VUTIUM a Prometheus, Brno 2001. Dotisk 2003. ISBN 80-214-1868-0.

Zdroje obrázků:

Obr. 1, 2 zhotovil Aleš Trojánek a jsou určeny pro bezplatné používání pro potřeby výuky a vzdělávání na všech typech škol a školských zařízení.